

Eernewoude, 11.13.52

Jacob Koopman

Bij Eernewoude in Friesland ligt het natuurgebied De Alde Feanen (De Oude Venen), eigendom van It Fryske Gea. De Alde Feanen hebben een totale oppervlakte van 2500 ha. In het centrum van dit laagveen-gebied ligt km-blok 11.13.52. Het bijzondere van dit blok is dat het een eiland is. Het "land" binnen dit blok wordt voornamelijk gevormd door rietland en vooral elzen- en wilgenbroekbos. Op 30 december 1997 brachten Harry Waltje en ondergetekende samen een bryologische visite aan dit natte blok. Met dank aan Nico Minnema van It Fryske Gea, die ons een Gea-boot ter beschikking stelde.

De vondsten in dit blok worden besproken en vergeleken met eerder onderzoek in moerassen, van resp. de Biesbosch (Van der Pluijm 1995) en Noordwest-Overijssel (Jager & Van der Veen 1997).

Langs de waterkant

De boot werd afgemeerd aan de aanlegplaats, bij een picknickwei aan de zuidkant. De houten walbeschoeiing werd eerst aan onze speurzijn onderworpen. De oogst bestond uit acht algemene, niet walbeschoeiing-specifieke soorten; zie tabel 1, habitat-code 106.

Leskea polycarpa werd aangetroffen op de stamvoet van een Grauwe wilg (*Salix cinerea*), in de spatzone langs het water, met oude kapsels. *Leskea* is in Friesland vrij zeldzaam in waterrijke habitats, hoewel na 1848 geen collecties bekend waren uit H, het Hafdistrict, waartoe Eernewoude voorheen werd gerekend (Touw & Rubers 1989). In 1960 werd *Leskea* eveneens bij Eernewoude genoteerd (Van der Wijk & Margadant, 1960). Ook in Zuid-Friesland is *Leskea* ondertussen op meerdere plaatsen gevonden in het vroegere Hafdistrict (Koopman & Meijer, 1996).

Eveneens op een Grauwe wilg langs het water werden *Zygodon conoideus* en *Pylaisia polyantha*, de laatste met rijpe kapsels, genoteerd. *Zygodon conoideus* lijkt in Friesland minder zeldzaam dan *Z. viridissimus*. Met name in goed ontwikkelde wilgenbroekbossen komt de soort frequent voor. Ook nu werd de soort op meerdere bomen waargenomen, waarvan zelfs eenmaal op een Zwarte els (*Alnus glutinosa*). *Z. conoideus* is zeker minder zeldzaam dan in Touw & Rubers (1989) wordt aangegeven. Jager & Van der Veen (1997) vermelden de soort van twee km-blokken in Noordwest-Overijssel, eveneens uit wilgenstruweel. Van der Pluijm (1995) vermeldt evenwel van de Biesbosch slechts één vondst. Daar blijkt *Z. viridissimus* algemener te zijn.

Pylaisia polyantha is zeer zeldzaam (Touw & Rubers, 1989). Vóór 1950 was de soort in Friesland eenmaal verzameld, bij Leeuwarden. Op 15 oktober 1996 verzamelden Harry Waltje en ondergetekende deze soort in het naburige km-blok, 11.13.53. *Pylaisia* zat hier op de stam van een Grauwe wilg in elzenbroekbos. Er waren rijpe kapsels voorhanden. Henk Greven heeft het materiaal ter bevestiging gezien. Tijdens onze inventarisaties van de Friese bryoflora was *Pylaisia* nog niet eerder gevonden. Ook Jager & Van der Veen zijn de soort in de moerasbossen van Noordwest-Overijssel niet tegengekomen. Van der Pluijm vond deze soort in de Biesbosch op enkele plaatsen.

Elzen- en wilgenbroek

Deze beide vegetatietypen lopen in 11.13.52 in elkaar over, vandaar dat ze hier samen worden besproken. De waterstand in het gebied wordt hoog gehouden, hetgeen ondermeer mag blijken uit het vrijwel geheel ontbreken van bramen (*Rubus*). Opvallend is ook de afwezigheid van *Sphagna*. Slechts op een enkele plek groeide Veenmos.

De stammen van de wilgen (*Salix cinerea*) waren rijkelijk begroeid met algemene slaapmossen als *Hypnum cupressiforme*, *Brachythecium rutabulum* en *Eurhynchium praelongum*. Alle drie werden met kapsels aange-troffen. Minder algemeen was *Drepanocladus uncinatus*. De soort werd enkele malen op wilgenstammen aangetroffen, eveneens met kapsels.

Op de stamvoeten werd *Eurhynchium striatum* tweemaal aangetroffen en *Isothecium myosuroides* eenmaal. *E. striatum* is in Friesland vrij algemeen in niet te droge loofbossen, voornamelijk op het strooisel groeiend. Ook *I. myosuroides* is in Friesland niet zeldzaam in loofbossen. De soort is dan vooral aan te treffen op oude eikenstobben en aan de voet van eikenstammen. De soort is eveneens bekend uit de moerasgebieden van Zuid-Friesland en van Noordwest-Overijssel.

Op de stamvoet werden *Mnium hornum* en *Rhizomnium punctatum* genoteerd, beide met kapsels. Kapsels zijn bij *R. punctatum* zeldzaam. Jager & Van der Veen vonden deze soort in Noordwest-Overijssel in 28 km-blokken, waarvan twee keer met kapsels. Van der Pluijm is deze soort niet tegengekomen in de Biesbosch-grienden.

Op de iets kalere stamdelen, dus wat hoger de boom in, blijkt opvallend vaak *Platygyrium repens* te groeien. Eenmaal werd de soort genoteerd van een els, de andere vondsten zijn gedaan op wilg. Vorig jaar werd de soort eveneens in het buurblok 11.13.53 genoteerd. De soort is nu in Friesland uit drie km-blokken, verdeeld over twee atlasblokken, bekend. Eerder werd de soort gevonden op de stam van een Zomereik (*Quercus robur*) in een droog eiken-berkenbosje bij Sint Nicolaasga, km-blok 16.11.21 (Koopman & Meijer, 1991). Jager & Van der Veen vonden de

soort in Noordwest-Overijssel slechts eenmaal, in wilgenstruweel, op de stam van een Grauwe wilg. De soort lijkt zich dus inderdaad (licht) uit te breiden naar het noorden (Touw & Rubers, 1989).

De dunnere takken en stamuiteinden van de wilgen zijn het domein van *Orthotrichum* e.d. Van het geslacht *Orthotrichum* werden gevonden: *O. lyellii* (een enkele maal), *O. affine* (relatief weinig), *O. diaphanum* (weinig), *O. pulchellum* (massaal). Verder werden *Ulota bruchii* (een enkele maal), *U. phyllantha* (eenmaal) en *Zygodon conoideus* (veelvuldig) genoteerd. Alle *Ulota*'s werden in het veld nauwkeurig bekeken, bedacht als wij waren op het mogelijke voorkomen van *U. drummondii* en *U. coarctata*. *U. drummondii* werd door Jager & Van der Veen in Noordwest-Overijssel in drie km-blokken gevonden. *U. coarctata* ontbreekt daar. Deze soort werd vorig jaar door Waltje en ondergetekende in km-blok 11.13.32 gevonden, op de stam van een wilg in wilgenbroekbos. Het betrof de derde recente (na 1950) vondst in ons land, na de Biesbosch (1984, op meerdere plekken) en Zuidelijk Flevoland (1985).

Aan levermossen vielen hier te noteren: *Lophocolea heterophylla* (algemeen), *Radula complanata* (een enkele maal) en *Metzgeria fruticulosa* (eenmaal). *Radula* werd ook in 1960 gevonden bij Eernewoude (Van der Wijk & Margadant, 1960). *Radula* was tot nog toe in Friesland gevonden in vier km-blokken (Koopman & Meijer, 1996) maar is ondertussen van nog enkele blokken bekend geworden, waaronder buurblok 11.13.53. In het onderhavige km-blok, 11.13.52, werd de soort met broedkorrels en fraai ontwikkelde, afgeplatte perianthen aangetroffen: de eerste vondst met perianthen in Friesland. Volgens Van Vliet (in Gradstein & Van Melick, 1996) is de fertiliteit van *Radula* na 1950 achteruitgegaan. Van der Pluijm vermeldt perianthen uit de Biesbosch.

De meest spectaculaire vondst in 11.13.52 betreft *Metzgeria fruticulosa*. Dit zeer zeldzame levermos werd aangetroffen in elzenbroekbos, op een takje van een Grauwe wilg. Het was maar een klein plukje, van 4 bij 4 cm. Met de loep (20 x) waren de gemmen in het veld duidelijk waarneembaar. Het betreft hier de eerste vondst van dit mos in Friesland. Voor zover wij kunnen nagaan is dit de achtste recente vondst in ons land, alle na 1984. Van der Pluijm vond de soort in drie atlasblokken in de Biesbosch, Jager & Van der Veen noteerden *M. fruticulosa* tweemaal in Noordwest-Overijssel. Verder is de soort gevonden op Texel en bij Eindhoven. De soort lijkt zich derhalve uit te breiden in ons land.

De zeer natte bodem in het broekbos herbergde slechts enkele mossen. *Calliergonella cuspidata* en *Calliergon cordifolium* waren algemeen. Op maar een enkele plek groeide *Sphagnum*. Dit betrof *S. squarrosum* en op één plek *S. subnitens*. Aan levermossen werden hier *Chiloscyphus*

poly-anthos en *Calypogeia fissa* (beide eenmaal) genoteerd.

Slotopmerkingen

In de broekbossen bij Eernewoude werden enkele interessante bryologische vondsten gedaan. *Metzgeria fruticulosa* is nieuw voor Friesland, *Pylaisia polyantha* werd voor de tweede maal gevonden.

Platygyrium repens lijkt zich uit te breiden naar het noorden. Werd de soort in de afgelopen tien jaren mossenonderzoek in Friesland slechts eenmaal, in één pluk, aangetroffen, in de broekbossen te Eernewoude werd in de afgelopen twee jaar een tiental plukken gevonden.

Zygodon conoideus en *Orthotrichum pulchellum* is in broekbossen, vooral op wilgen, een vaste combinatie. *Z. conoideus* is in broekbossen, althans in Friesland, algemener dan *Z. viridissimus*.

Rhizomnium punctatum komt hier voor met kapsels, op meerdere plekken. Op één plek werd *Radula complanata* met fraai ontwikkelde perianthen gevonden.

Alle gegevens zijn opgenomen in rapport 8 van "Mossen in Fryslân", een project van de FFF, Fryske Foriening foar Fjildbiology (voorjaar 1998). Het project loopt sinds 1987. Beoogd wordt op (lange) termijn te komen tot een mosflora en -atlas van Fryslân.

Literatuur

- Gradstein, S.R. & H.M.H. van Melick (1996): De Nederlandse Levermossen en Hauwmossen. KNNV, Utrecht.
- Jager, H.J. & K. van der Veen (1997): De blad- en levermossen van Noordwest-Overijssel. Eigen uitgave.
- Koopman, Jac. & K. Meijer (1991): Mossen in Friesland, deel 3. FFF.
- Koopman, Jac. & K. Meijer (1996): Mossen in Fryslân, deel 7. FFF.
- Pluijm, A. van der (1995): De mos- en korstmosflora van de Biesbosch. SBB.
- Touw, A. & W.V. Rubers (1989): De Nederlandse Bladmossen. KNNV.
- Wijk, R. van der & W.D. Margadant (1960): Verslag van de excursie naar Eernewoude, 10-11 september 1960. Buxbaumia 3/4: 39-44.

Verklaring van de oecocodes in tabel 1

Habitat (Hab)		Substraat (Sub)	
11	Elzenbroekbos	11	Strooisel
21	Wilgenbroekstruweel	12	Veen, venige bodem
27	Solitaire boom	21	Levende stam
74	Junco-Molinion	23	Levende tak
106	Walbeschoeiing	25	Stamvoet
		31	Dode stam
	Organisme (Org)	32	Dode stobbe
13	<i>Alnus</i>	36	Hout, algemeen
36	<i>Salix aurita</i> , <i>S. cinerea</i>	51	Op levende Veenmos

- Kapselstadium (**Kap**)
- 1 seta nog niet ontwikkeld, sporofyt (nog) tussen de bladeren
 - 2 seta al gestrekt, maar kapsel nog niet verdikt
 - 3 seta al gestrekt, kapsel verdikt, maar nog groen en met deksel
 - 4 rijpe kapsels, vaak bruin, met of zonder deksel
 - 5 oude, lege kapsels.

Tabel 1. Totale lijst van 11.13.52

	Hab	Sub	Org	Kap
a. Bladmossen				
1. <i>Amblystegium riparium</i>	106	36		4
2. <i>Amblystegium serpens</i>	106	36		
3. <i>Atrichum undulatum</i>	21	11		4
4. <i>Aulacomnium androgynum</i>	21	31	36	
5. <i>Barbula convoluta</i>	106	36		
6. <i>Brachythecium rutabulum</i>	21	21	36	4
7. <i>Bryum argenteum</i>	106	36		
8. <i>Bryum barnesii</i>	106	36		
9. <i>Bryum capillare</i>	27	25	36	
10. <i>Calliergon cordifolium</i>	21	12		
11. <i>Calliergonella cuspidata</i>	21	12		
12. <i>Campylopus introflexus</i>	21	11		
13. <i>Ceratodon purpureus</i>	106	36		
14. <i>Cratoneuron filicinum</i>	106	36		
15. <i>Dicranella heteromalla</i>	21	32	13	4
16. <i>Dicranoweisia cirrata</i>	21	21	13	3
17. <i>Dicranum scoparium</i>	21	25	36	
18. <i>Drepanocladus uncinatus</i>	21	21	36	5
19. <i>Eurhynchium praelongum</i>	21	21	36	5
20. <i>Eurhynchium striatum</i>	21	25	36	
21. <i>Hypnum cupressiforme</i>	21	21	36	4
22. <i>Isothecium myosuroides</i>	11	25	36	
23. <i>Leskea polycarpa</i>	21	21	36	5
24. <i>Mnium horneum</i>	21	25	36	2
25. <i>Orthotrichum affine</i>	21	31	36	3
26. <i>Orthotrichum diaphanum</i>	21	21	36	3,5
27. <i>Orthotrichum lyellii</i>	21	21	36	
28. <i>Orthotrichum pulchellum</i>	21	25	36	3,5
29. <i>Plagiothecium denticulatum</i>	21	11		5
30. <i>Platygyrium repens</i>	21	21	13	
31. <i>Polytrichum formosum</i>	21	11		
32. <i>Polytrichum longisetum</i>	21	11		
33. <i>Pottia truncata</i>	106	36		3,4
34. <i>Pylaisia polyantha</i>	21	21	36	1,4
35. <i>Rhizomnium punctatum</i>	21	25	36	4,5
36. <i>Rhynchostegium confertum</i>	27	25	36	3,4
37. <i>Rhytidiadelphus squarrosus</i>	74	12		
38. <i>Sphagnum denticulatum</i>	74	12		
39. <i>Sphagnum squarrosum</i>	11	12		
40. <i>Sphagnum subnitens</i>	11	12		
41. <i>Ulota bruchii</i>	21	21	36	2,5
42. <i>Ulota phyllantha</i>	21	23	36	
43. <i>Zygodon conoideus</i>	21	21	13	

b.	Levermossen			
1.	<i>Calypogeia fissa</i>	11	51	
2.	<i>Chiloscyphus polyanthos</i>	11	12	
3.	<i>Lophocolea bidentata</i>	21	25	36
4.	<i>Lophocolea heterophylla</i>	21	21	36
5.	<i>Metzgeria fruticulosa</i>	21	23	36
6.	<i>Radula complanata</i>	21	21	36

De eendagsexcursies naar Mariënberg/Beerze in 1996

H. Rudi Zielman

In 1996 werden er twee excursies gehouden vanaf het NS-station Mariënberg. In april was de excursie ook in Natura aangekondigd, de excursie in oktober was ook aangeprezen bij de deelnemers aan een regionale mossencursus in Enschede. Beide keren was er een tiental deelnemers (ook niet leden) van heinde (Sneek) en verre (Purmerend). Beide keren was ook het weer uitstekend, een aangename temperatuur, mooi zonlicht en niet te droog in de voorafgaande periode.

Net ten westen van Mariënberg liggen op loopafstand het Landgoed Beerze en het Beerzerveld. Het gaat hier om zandafzettingen met duintjes, die van west naar oost lopen. Aan de noordzijde ligt een steilrand van enkele meters hoogte, waaronder het smalle dal van de Vecht loopt. Aan de zuidzijde loopt het zand langzaam af in een veenontginning. Tussen de hoge zandgronden met Eiken-dennenbos en de landbouwgronden ligt een smalle strook vochtige heide, met als voornaamste plant Pijpenstrootje, met enkele plassen.

In het kader van het "anti-witte-vlekken-beleid", leek het ons prettig om niet direct op het station met strepen te beginnen. Uit het uurhok 22.53 waren tot deze excursies slechts 17 soorten in het archief bekend, door opgaven van Kok van Herk en Gerard Dirkse.

April

De april excursie begon haar activiteiten even voorbij het Mariënberg-Vechtkanaal in de berm van de provinciale weg. Het duurde zo'n kleine 3 uur voor we in een 300 meter verder gelegen zandkuiltje neerzegen voor de lunch. Hier werd uitgebreid gekeken naar de manier waarop Peermos (*Pohlia nutans*) zoal kan groeien. Op de droge vlakke grond zie je dan wat kantig-hoekige plantjes. Bij vertrek werd er ook nog Gewoon draadmos (*Cephaloziella divaricata*) gevonden.

Het contrast met een iets verder gelegen vaart was groot. Daarlangs werden onder meer Beek-staartjesmos (*Philonotis fontana*) en